

Gülýaka / hekaýa

Category: Kitapcy,Taryhy proza
написано kitapcy | 21 января, 2025
Gülýaka / hekaýa GÜLÝAKA

Sumbar derýasy kämahal dolup-daşýar; iner kimin kükräp, kenaryndan agaýjak-agáýjak bolýar. Şeýle pursat daňyň ümüs-tamşynda derýa ýakasyna seýle çykan ýaş ýigidiň gursagynda-da döreýär. Meger, muňa ylham diýilýän bolsa gerek. Ýöne hazırlıncık? Tomsuň ahyrky aýy. Yaldyrak bireýýäm dogdy, howa

çigredi. Derýanyň weli, tereňligi ýok, haýal akýar. Ýigidin haly-da teň, hatda aýagynyň aşagynda, daňyň ukusyndan oýanyp, ýorgalap gidýän käkiliklerem ünsüni sowup bilenok. Ter ýaňaklary hazan ýeli uran alma kimin myssarana meňzeýär. Saryýagyz ýüzi sörtük çawlan ýaly garalypdyr.

"Maňa derýanyň kenarynda göwün açmagam täsir edenok. Eý, Alla, özüň medet ber" diýip, ol oýlanýar. "Ýa Etrek ýakasyna – daýym Magtymgulylara gidäýsemmykäm? O ýere doganym Nepesem gezelenje gitdi. Aý, ýok, men bu mekany taşlap gitmäýin".

Zelili säginip, derýanyň buz ýaly suwunu hezil edip içip duran ýabysyna seretdi-de, ýene pikire çumdi: "Maňa bu şirin hasraty beren Döndim sen-ä. Belki, şumat süýji ukuda ýatansyň. Aý, beýle däldir, görgüli gijesini cirim etmän geçirýändir. Eý, täleyý, täley..." Ýigit uludan dem aldy: "Ony tütjar baý ogluna durmuşa çykarýarlar. Şoňa çenli ýadygärlik sowgadymy – gülýakamy gutaraýsadym. Entek mundan Döndiniň habaram ýok. Dostum Gara batyr gylyjyna çäýmak üçin beren kümüşünden artanyny bagışlaýar. Özümde hem az-owlak altyn bar. Sygrymyzy ejemden soraýyn, dädemden haýış etse berer. Ony-da Ahmet kürte satyp, ýetmeýän gyzly alaýyn, wessalam, barybir, bir damjadan derýa bolanok, ýeke sygyr bilen baýap gidemzok, şäý-sep ýasap, ejeme täze sygyr alyp bererin". Ol süňňüyeňillik bilen ýabysyna garşı yöneldi.

...Zelili öye girende ejesi Hurma çäý-çöregi ýaňy öňüne alypdy. Kakasy Mämmetdöwlet aga bolsa, sygry örä kowmaga gidipdi. Hurma eje:

– Geldiňmi, oglum, çäý-çöregiňi bir wagtynda edin, ýogsam, iňňä sapaýmaly bolup barýaň – diýip özelendi.

Zelili käsä çäý guýup, göwünsiz gaýtardы:

– Çäýy öñ gaýtaryp goýdum, oglum.

Zelili muny pikir edip oturyşyna ýadyndan çykarypdy. Ol ýene käsesine çäý guýdy.

– Uly ünjüň bardygyny bilýän. Ony unut, oglum. – Hurma eje çekinibräk Zelilä ündew etdi.

– Yürege emr edip bolanok, eje. – Zelilo sesiniň batly çykanyny duýman, gobsundy.

– Takdyr şeýledir-dä, janym, daýyň Magtymguly-da Meňli gyzyň wysalyna zar bolandyr. Özüň bilyäň, ýogsam, dädem görgüli Döndülere saçwylyga köp gatnady. Bizi garyp görýäler.

Ýaş ýigit dymyp, çäýy gyzgynlygyna owurtlady-da, gursagyny sypalady. Muny gören Hurma eje:

- Wah, men guraýyn, içiňi ýakaýdyňmy käbäm, gel, şu gürrüni goýaly – diýip elewredi.
- Gursagymyň içi öň ýandy eje, seniň günäň ýok – diýip ogly parahat aýtdy. – Eje!
- Boýuňa doneýin, aýdyber.
- Sygrymyzy sataly-la?!

Ejesiniň gözleri giňden açyldy:

- Sygyr bizi ekleýär-ä, oglum.
- Ony bilýän.

– Bizem Döndini alyp bilmedik diýip ýöne ýatjak däl. Nurulara barmakçy, obaň iň gowy gyzynyň bir-ä, ol. Sowalga gerek, öň ýetirinip bilemezok, kyn görme, ýagdaý şeýle, beýgim.

Yaňaklary gyzaran Zelili ýan bermedi:

- Biraz puryja beriň, men ýene sizi sygyrly edeýin.
- Nepesiň ýabysyny sataýsak nädýä?
- Lagar düşen ýabyň bahasy ýetmez.

Hurma eje dymdy. Ol Zeliliniň şular ýaly çynlakaý haýış bilen ýüzlenenini bilenokdy. Önem göwnüçökgün gezip ýör. Dädesine geňeşip görmeli...

Zelili ertesi sygry zergär Ahmet kürte satdy. Şundan soň onuň derýa ýakasyna gitmesi galyşdy. İl oýanmanka ussahana – kepbesinde işleýärdi. Obanyň gelin-gyzlary shaý-sep ýasatmak üçin goja zergär Ahmet kürtden sowluşyp, Zelilä gelýärdiler. Yaş ýigidiň eliniň hünäri goňşy obalara-da tiz ýaýrapdy. Töwerekdenem altyn-kümüşden shaý-sep ýasatmak üçin onuň ussahanasyna gelip başladylar. Ýone buýrulmadık gülýakany has tiz gutarmalydy. Zeliliniň göwnüne şundan soň hiç zat ýasap bilmejek ýalydy. Mazaly, dosty Gara batyr üçin ýasap başlan gulyjyny gutardy. Ol bu gün ýa ertir ýaragyny idäp geler.

Gün guşluk boldy. Ol ýene-de wagtynda çay-çörege barmady. Ikinji gezek ýanyна gelen ejesine maňlaýyna inen deri süpürişdirip, ýylgyryp seretdi.

- Tüweleme, oglum, şo gülýakany ýasap ugralyň bäri şähdin aýyk. – Ene perzendine mähir bilen bakdy.
- Şeýlemi, eje.
- Ýör, oglum, ertir çayýny içsene, il guşluk çayýnyň aladasyny edýä.

Olar tirkeşip kepbeden çykdylar. Zelili çayýny içip, öwrülip gelende haýran galdy. Ussahanada Döndiniň ejesi başyny galdyryp bilmän, çugutdyryp otyrdy.

- Salawmaleýkim, ene.

– Gurgunmyň, dünýäm? – Ol elindäki düwünçegi ýerde goýdy. Ara dymışlyk düşdi. Çal saç ene ýaş ýigidiň yüzüne seredip bilmän, ýer dyrmaýardy. Zelili ýaýdandy, ellerini owkalaşdyryp:

– Öye bar, ene, çay iç, ejem bardyr – diýdi.

– Ýok, guzym, senlik işjagazym bardy.

– Aýdyber, onda.

Ene ýazykly çaga ýaly gürrüňe başlady:

– Döndiniň dädesinden gaty görme, balam. Olam özüň ýaly garyp, öýermeli ogullary bar. Şonuň üçin Döndiniň galyňny agyr saldy. Wah, maňa galsa-ha... – Ene çygjaran gözlerine elini ýetirdi. Juda tolgunan Zelili ony köšeşdirdi.

– Häzirki gelmegimiň maksady Döndi janyň haýyşy bilen, oglum. Hemme süýşüringtgimi alyp geldim. Diňe saňa ýasasyn diýdi. Gülyaka.

Zelilo tisginip gitdi. Dar ussahanada elewräp gezmeledi.

– Dädesine aýtmarys. Ahmet kürt ýasady diýerin. Ol Döndini bir ädimligem garawulsyz goýanok. – Ene ör turdy: – Me, dünýäm, örän tiz gerek özem. – Ol düwünçegi uzatdy. Zelili säginip, egniniň üstaşyr enä änetdi.

– Düwünçegiňi alaý ene, bir gülyaka ýasarlyk zadym bar.

– Bolmaz, oglum, sende depseň yranmaz baýlyk ýog-a.

– Yüregim baý, ene, meniň. – Ýigit gursagyna elinu goýdy. Döndiniň ejesi sessiz-üýnsüz çykyp gitdi. Ussahana öñküdenem daralan ýaly boldy. Ýigit haşlap dem aldy. "Hawa, ol başganyňky bolar. Gülyaka-da keseki biriniň gelinliginiňki. Indi muny ýasamak ölümniň üçin ýakylýan oda özüňi oklan ýaly bolmazmyka?" Ýigidiň birhili işinden eli sowady. Gurallaryny parhsyz gözden geçirdi. Näme üçindir, aşsamky hupbat görkezen setirlerini hakydasyna getirdi. Ol birden hyjuwlandy:

Eý, ýaranlar, Döndi janym,

Her sözumuň kekinjidir.

Gutulmaz bu – ýazy, gyşym

Böwrüme ýaman sanjydyr.

Boldy ýürek üzüm-üzüm,

Gandyr bagrym ezim-ezim,

Dahan içre düzüm-düzüm,

Dişleri göýä hünjüdir.

Tirmeli gyzyl gülleri,

Sowmaly şirin tilleri,
Guçmaly ince billeri,
Däli könlüm begenjidir.

Içeri Gara batyr girdi:

– Essalawmaleýkim!

Zelili şähdaçyk dosty bilen gadyrly görüşüp, perişan halyny unutdy.

– Çuň pikire batypsyň, dostum.

– Hym.

– Ýene, şo-ol, Döndi hakdamy?

– Bildiň, dostum.

– Menem köp pikir edýän. Bir teklip bar.

– Aýt, eşideli.

– Döndini alyp gaçaly.

Zelili az-kem oýlandy:

– Bu barada öň men pikirlendim. Onuň enesi pukara, aglaymaýly. Özlerem garyp.

Garanyň bady gaýdyp, maňlaýyna elini goýdy, soň ikinji teklibini mälim etdi.

– Onda otükini... Baýyň öýüni başyna düñderip, özünü çapym-çapym edeýin. Mende, özüň bilyäň, on-onki ýigit bar, aýdanyny ederler.

Zelili başyny aşak saldy. Gara umyt bilen garaşdy. Dosty birhaýukdan soň jogap berdi:

– Sendäki gylyçdyr adam olarda-da bardyr. Gaýtam, arkasy güýçlüdirem. Gan döküler, dostum, gan...

Ara ýowuz dymışlyk düşdi. Gara täze öýlenipdi. Ol ýşkyň meýinden datdomyka? Dadandyr. Ýigitlik çağynda ýşkyň heseri urmadyk ynsany tapaýmak çetindir. Olar oba ýaňyrak göçüp gelipdiler. Gara şygryň hem-de at-ýaragyň aşygydy. Zelili bilen dostlaşdyran, elbetde, munuň ilkinjisidi. Öýlenmekde Garanyň bagty çüwdi. Kakasy öz tirelerinden bolan iň edaly gyzyň ene-atasy bilen guda bolaýdy.

– Gara jan, senmiň inerim?

Dostlar öz pikirleri bilen gümra bolup, gapyda duran Hurm ejäniň gelenimem duýmadylar. Gara onuň bilen gadyrly görüşdü.

Hal-ahwal soraşdy.

– Yöre, öýden otur, beýgim.

– Házır howlukmaç, Hurma eje. – Soňra Zelilä öwrüldi: – Gylyç taýynmy?

– Hawa. – Zelili sapy zereşanly, ýalpyldap duran almaz gylyjy dostunyň eline tutdurdy. Garanyň göwni bitdi:

– Meger, Alynyň Zülpükary şunçadyr.

– Göroglynyň şemşirinem unutma. Zelili degişdi.

Göwünleri galkan ýigitler gülüsdiler. Hurma eje-de ýylgyrjaklady.

Zelili dosty ugrajak bolanda şeýle diýdi:

– Bigünäniň başyny kesmesin.

– Diňe duşmana galar, enşalla.

Zelili hyruç bilen gurallaryny eline aldy. Zergäriňki-de şahyr ýüregi ýaly öýdýän. Ylham gerek! Şeýle pursat hem zergär, hem şahyr Zelili-de döredi. Ýogsam, ýap-ýaňy-da höwessizdi ahyry!

"Gülýakany ýasamaly. Özem zergärçilikdäki şygryýet deňine yetirmeli. Gülýaka – müdimi goşgy bolsun!"

Ýigit adaja hiňlenmäge başlady. Şeýle halda ol ürç edip, esli gün işledi. Gülýaka taýýar bolup, kepbede gün dek lowurdady.

Zelili ony hak eýesine – Döndä jigisiniň üsti bilen gowşurdy.

Ýöne onuň ýene ýüregi gysyp başlady. Döndiniň durmuşa çykmagyna sanalgyja gün galypdy.

Horazlar ilkinji gygyryşanda ol eýýäm derýa ýakasynda gezmeläp ýordi. Daglar başyna ümürden öýme edinipdi. Guş-gumrular heniz örmändi. Ol täze düzen goşgusyna aýdymyň heňinfe pessaýja, şirin labyz bilen hiňlendi:

Dilber, sen meni ýandyrdyň,

Bir görünmez köz biläni.

Ýene yüz kürsä mündürdiň,

Müň dürlüje näz biläni.

Ýakyp sen içim-daşyymy,

Telbe edip sen başyymy,

Alyp sen akyl-huşumy,

Şol piýala göz biläni.

Husnuň dünýä şugla salar,
Aý-gün ýanaşsa, uýalar,
Özünden giden kän bolar,
Ýörir bolsaň düz biläni.

Bagyňa seýle barmadym,
Nowça gülüňi tirmedim,
Aý dek jemalyň görmedim,
Ötdi tomus-güýz biläni.

Birden oba tarapdan "tark-turk" edip, tüpeň sesi eşidildi.
Itler uwlaşdy. Ýüregi erbetligi syzam şahyr derrew ýabysyna
münüp, oba tarap gyp basdy.

Zelili bärden baranda yzanda-çuwanlykdy. Öýleriň burugsap
ýanýany bardy. Ol daňyň alagaraňkysynda ýabysyny daljykdyryp,
gapylaryna geldi. Ses-üýn ýok.

– Eje, aý eje. – Ol ýuwaşja seslendi.

– Dirimiň oglum, biz bärde. – Gapydaky üýşmek odunyň içinden
ejesiniň sesi eşidildi, soňra kakasy bilen tırkeşip geldi.
Zelili ynjalyp, ýabysyny gaýralygyna – Döndülere tarap
debsiledi.

– Gizlen, oglum, duşmanlar heniz obadan çykan däldirler –
diýip, ejesiniň ýarym-ýaş halda gygyrmady ýaş ýigidi ýolundan
saklap bilmedi.

Zelili basym keýpsız öwrülip geldi. Öye girip, Nepesiň jonnuň
gylyjyny dakyndy, bir meşik suw, ýene odur-budur alyp, horjuna
saldy. Ugrajak bolup durka ýanyňa gelen ejesine:

– Döndini äkidipdirler – diýip, gysgaça aýtdy.

Oglunyň eýýäm obadan çykan duşmanyň yzyndan kowmak hyýalynyň
bardygyny aňan Hurma eje elewredi:

– Gitme janym, ol gyzy aljaklar alada etsin.

Enäniň ýalbarmasy ogluny saklamakdan ejiz geldi. Zelili eýýäm
ýola düşüpdi. Gyk-bak, sygyrlaryň molamasy gulagyň gapyp
barýardy. Nirededir bir ýerde çaganyň çyrlap aglaýsy ýüregiňi
paralaýardy.

– Gyryldymy obamyzyň ýigitleri – diýip, köýnegine ot düşüp,
zordan söndürilen bir naçaryň gyjytly eňremesi golaýdan

eşidilýärdi. Hawa, duşman tomus çabgasy ýaly göz açyp-ýumasy salymda etjegini edip gidipdi.

Zelilş ýolda Gara duşdy. Onuň ýanynda ýigrimş golaý adam bardy. Agyzdyrygyny çeýneyän demir gyratyny saklan Gara:

– Dirimiň, size barýardym – diýip, begençli aýtdy. – Haýp, gapyllykda döküldiler. Ýesirdir mal-gara äkidipdirler, kowmaly.

– Gyzyldaşlarmyka? – diýip, Zelili asuda sorady.

– Hywa hanlygynyň näkerleri bolmaly. Dädem Hywa argyşa gidende Iltezeriň* näkerleriniň birini görüpdir. Ony ýaňy başagaýlykda tanapdyr.

– Öwez begiň özümikä?

– Iltezeriň atlylary bolsa gerek, kän däl. Bularyň bir bölegi goňşy obalara-da dökülendir. Ýolda şolar bilen birikmänkä, ýetmeli.

Atlylar demirgazyk tarapa howlukmaç ugradylar.

◆ ◆ ◆

Kowguçylar duşmanyň süresöbügine düşmän, Garanyň teklibi boýunça gapdallaýyn gaýtdylar. Günorta golaý olar göründiler. Kyrka golaý atly üçe bölünipdi: öñden barýanlaryň yzynda ýesirler, ortadakylaryň yzynda mal-gara, iň yzdan soňky topar. Hol, etekde, dar jülgäniň yzy tot-tozandy.

– Teşwüş edenoklar, bu biziň peýdamyza – diýip, ýokarda dag daşlarynyň arasyndan aşak esedýän Gara dillendi. Zelili gaňrylyp, dostuna ser saldy. Dykyz göwreli, garayagyz ýigit edil bürgüt kimin atyň üstüne gondy. Ol güýjuni bölmän, duşmanyň öňünden barmagy ýüregine düwdi. Duşman köplükdi, bularyň ýedi-sekiz sanysynyň ýaragy bolsa, diňe ujuna çiș daňlan ýabady. Galany tüpeňdir gylyçlydy.

Gara iň soňky gezek aşak äñetdi. Duranlaryň ini düýrukdi. Duşman atlysynyň biri ýaraman ýykylan ýesiri gylyç bilen parçalady. Bendiler eňreşdiler. Gany depesine uran Gara atlylaryna öñe tarap ümledi.

...Yzly-yzyna çykan tüpeň sesine duşmanyň baş atlysy ýykyldy.

– Obadaşlar, uruň duşmany içinden! – diýip, Gara Zeliliniň

ýasan gylyjyny ýalaňaçlap öňe okduryldy.
Munda entek gylyjyny gynyndan çykarmadyk ýekeje adamdy. Ol hem Zelilidi. Belki, jeň meýdanydygyny unudandyr. Onuň gözleri garma-gürmelikden Döndini agtarýardy. Ýone edil tümlükdäki ýaly saýgaryl bilenokdy. Mal-gara, adam bary gatyşdy. Sygyrlaryň molamasy, atlaryň kişňemesi, naçarlaryň eňşemesi jülgäni lerezana getirdi. Ölenleriň ýaragyny alan ýesirleriň söweše gireni bar. Bar zat duşmanyň oba dökülendäkisi ýaly, göz açyp-ýumasy salymda boldy. Gelmişekler yza serpigip, gapdala pytraýan dag ýodajygy bilen dargap, gaçdylar. Garanyň atylalary-da ýygynanysdy. Bulardan üçüsi wepat bolup, ikisi ýaralanypdy. Duşman tarapdan ölenler hazır hadaba alynmandy. Diňe iki sany ýesir obadan sürlüp getirilýänleriň ortasynda başyny aşak salşyp durdy.

Zelili Döndini gyradan tapdy.

– Döndi...

– Hiýh... – Gyz tisginip, elini ýakasyna ýetirdi. Az salymyň içinde onuň dal gerdeni gysylyp, ince, boýy eglen ýalydy. Ter ýaňklary solgun, jeren gözleri çym-gazyldy.

– Hany, gülýaka?

– Zor bilen aldylar. – Döndi zar-zar aglady.

Ýüzüneçaň siňen Gara geldi. Döndiniň halyny sorady.

– Nämä aglaýaň? – Ol soragy Döndä berse-de, ýüzi gara-ört bolan Zelilä bakdy. Dosty ysgynsz dillendi:

– Gülyakany alypdyrlar.

Ýeňše ruhlanan Garanyň bar keýpi gaçdy. Diş-dyrnak bolup ýasalan altyn gülýaka! Nätmeli?

– Alany görseň, tanajakmy?

Garanyň sowalyna Döndi baş atdy. Ölenleri aýlanyp gördüler. Uç tapylmady. Biraz ýüregi düşüsen Döndi:

– Ol ýezidiň maňlaýy çapyk egri burun, şar garady – diýdi.

Gara ýesirleriň ýanyна bardy. Gülyakany alanyň keşbini aýdyp, şeýle diýdi:

– Haýsy ugra gidenligini aýtsaňyz, ikiňizem ýesirlikden boşadýan.

Olaryň ölçügsi gözleri uçganakladı. Biri-birine seredişip, ümlesdiler. Ýesiriň kyrk baş ýaşlaryndaky uzynak daýawy:

– Çynyňmy, ýaş ýigit? – diýdi.
– Goç ýigidiň sözi bir bolar. – Zelili Gara jogap bermäge yetişdirmedi.
– Bol, geipiňi köpeldip durma, ýogsa-da, kelläni alýan – diýip, Gara herrelip, onuň alkymyna dykylyp bardy. Ýesir:
– Gyzyberme, ýaş ýigit, bizi aňsat öldürmejegin bellı, sebabi, ol gülýaka juda gerekli bolmaly – diýse-de, ýüzüne öleniň reňki urdy. – Biz üç bolup gaçdyk. Bu-ýa, oglum, beýlekisi maňlaýy çapyk onbaşy. Dag öwrümide ony öldürip gülýakany aldyk. Oglumyň gelinligi üçin sowgat etjekdik. Ony öldürmedik bolsak, biz halas bolýardyk. Gülýakany gözläp eglenäýdik. Ondan soňky ýagdaý özüñize bellı. Men-ä, atym büdräp ýykyldym, oglumyňkyny-d urduňyz. – Ýesir eglip, ädigininiň gonjundan lowurdap duran gülýakany çykardy. – Me, alyň, en süýdi ýaly halal eken.

Zelili ýüwrüp baryp, gülýakany aldy. Gursagyna gysdy: "Dinim-imamym, şatlygym-gussam, süýji umydym"...

Gara ýesirleri barlamynna birbada ökünjek ýaly etdi. Yöne basym bu gülýaka üçin duşmanyň hemmesini ýesir alanam bolsa, şondan geçjekligini duýdy. Olary boşadyp goýberdi. Özuni dürsän Zelili ýesirleriň pyýadalap barýanlygyny gördü. Ýabysyny münüp, şol tarapa eňdi. Duranlar aňk-taňk boldular. Az salymdan soň ýabysyny ýesirlere beren Zelili yzyna pyýada öwrüldi.

Gara dostunyň hojalygyndaky iň soňky ulagynh duşmana peşgeş berenliginiň sebäbini bilip durdy. Gülýakanyň tapylanlygy üçin begenjine etdi. Gör, niçik eken sen, başky söýgi!..

Hemiše at-ýaragy hemdem edinen Garanyň bogazy doldy. Duşmandan olja alan dor atyny eýer-esbaby bilen dostuna peşgeş bermäge howlugyp, öňünden idip äkitdi.

* Iltezer – Hywa hany Muhammet Eminiň oglы Öwez begiň begiň (1790-1804) mirasdüşer oglы (1804-1806).